

ПОМАРАНЧЕВИЙ ДИСКУРС РОМАНУ С. БОНДАРЕНКА “ОТ Я ВСЯ – Я СВЯТО, АБО ВІХОЛА ЛОХІВ”

Костецька Л. О., к. філол. н., доцент, Чернявська Л. В., к. філол. н., доцент

Запорізький національний університет

У статті розглядається проблема художньої рецепції суспільно-важливої події, що реалізується в таких художніх формах, як діалог творів сучасності та інтелектуальної гри, презентованої паліндромами. Паліндроми акумулюють основні концепти твору.

Ключові слова: поетика, паліндром, помаранчевий дискурс, роман, інтертекст.

Костецкая Л. А., Чернявская Л. В. ОРАНЖЕВЫЙ ДИСКУРС В ТВОРЧЕСТВЕ С. БОНДАРЕНКО / Запорожский национальный университет, Украина.

В статье рассматривается проблема художественной рецепции общественно-важного события, которое реализуется в таких художественных формах, как диалог произведений современности и интеллектуальной игры, представленной палиндромом. Палиндромы аккумулируют основные концепты произведения.

Ключевые слова: поэтика, палиндром, оранжевый дискурс, роман, интертекст.

Kostetska L. A., Cherniavska L. V. ORANGE DISCOURSE IN THE WORKS OF S. BONDARENKO / Zaporizhzhya National University, Ukraine.

The article addresses the problem of artistic reception socially important events implemented in such art forms as a dialogue of works of modern an intellectual game presented to a palindrome. Palindromes accumulated basis concepts work.

Key words: poetics, palindrome, orange discourse, novel, intertext.

Осмилення себе і своєї нації в історичному потоці є невід'ємною частиною художньої творчості. Українська література була авангардом, адже в умовах неповної нації, що історично склалась на початку ХІХ ст., вона перебирає на себе консолідуючу функцію. У таких умовах склався тип світоча, її провідника, яким ставав поет. Цей образ є традиційним в українській літературі.

Події Помаранчевої революції змінили світогляд українців, утвердивши їхню віру в можливість справедливості, справжньої волі. Ця сторінка в українській історії потребувала осмилення. Так, в газеті “Літературна Україна” з'явилась рубрика “Публіцистичні роздуми”, у якій публікувались матеріали В. Яворівського, що були об'єднані єдиною темою і назвою “На Майдані”. Публіцистичний портрет революції окреслює О. Забужко в книжці “Let my people go”, намагаючись дійти до смислу революції, вербалізувати відчуття, “як водночас проживати історію і писати про неї” [4]. Осмилення декількох тижнів, коли вирішувалась доля країни і ким вирішувалась, здійснено в історичних розвідках В. Боровика, С. Кульчицького, Д. Яневського та ін.

Літературна спроба рецепції Помаранчевої революції здійснена в романі С. Бондаренка “ОТ Я ВСЯ – Я СВЯТО, або Віхола лохів”, який писався протягом 2004–2007 рр. Епіграф до цього твору було взято із листа студентки “Чи варті вожді тих очей на Майдані?”, прокоментований самим письменником в одному з інтерв'ю: “Людей з величними і гордими очима на Майдані було понад мільйон, а результат, на жаль, поки що незначний” [6], що відбиває публіцистичний струмисько роману.

Мета роботи полягає в спробі дослідження інтелектуальної гри в романі С. Бондаренка “ОТ Я ВСЯ – Я СВЯТО, або Віхола лохів” у системі помаранчевого дискурсу.

Письменник активно працює як журналіст. Він знайомий із літературним життям України, його публікації з'являються в “Літературній Україні”, у газеті “Київські відомості” він веде сторінку. За його словами, він зараз більше відданий письменницькій справі, проте, як бачимо, майже по-журналістському гостро реагуючи на сучасні проблеми суспільства, автор переносить свої роздуми в художню площину, розробляючи галерею яскравих образів Помаранчевої революції, духовних світочів українського суспільства останніх десятиліть. Не випадково, що в підназві роману зазначено: “роман для високочолих майже без убивств”. Цю підназву коментує сам С. Бондаренко: “Це якраз один з нервів роману, який є спробою відповіді на ключові питання, не випадково він має підзаголовок: “Роман для високочолих майже без убивств”. Нині в усьому верховодить тьолька-попса, а я, зокрема, хотів романом консолідувати не поповиків, а інтелектуалів, котрі б навіть при тому, що політики поки що не найкращі, могли б спільно йти одною дорогою. Серед правофлангових я все одно бачу мудрих старійшин, таких як Іван Дзюба, Євген Пронюк, Євген Сверстюк, Василь Стус, В'ячеслав Чорновіл – ці люди все ще головні у виборі шляху” [6]. Роман, що має консолідувати, виходить за межі власне художньо-мистецького дискурсу. Бачимо поєднання двох іпостасей автора – журналіста і письменника, адже призначення журналістики формувати громадську думку, відповідно консолідувати, завданням художнього твору є художнє втілення авторського бачення образів сучасності. Отже, можемо говорити, що твір має чіткий публіцистичний струмисько.

Як зазначив С. Квіт, “художній текст промовляє сам за себе, це такий же світ, який існує довкола нас, тільки з іншим іменем творця” [5, с. 11]. С. Бондаренко постає творцем нового світу свободи, що передбачає недомовленість і поліфонічність. Попри особистісний простір власної інтерпретації, яку здійснить кожен із читачів, роман має чітке національне тлумачення.

Помаранчевий дискурс у романі представлений як діалогом художніх та філософських творів сучасності, так і паліндромними авторськими вкрапленнями. Саме вони утворюють системне тло інтелектуальної гри в романі. Інтертекст в романі складається із віршів паліндромів, що акумулюють концептуальні елементи змісту тексту.

Тема помаранчевих подій, розвиток Майдану стає центральним, об’єднуючим стрижнем роману, навколо нього групуються образи, які мають умовний поділ на пропомаранчевих і ворогів свободи, цей подвійний вузол закладено в назві роману, що становить собою паліндром. Цей різновид зорової поезії стає основою для декодування основних образів і символів твору. Подвійна назва створює місткий образ події, що має подвійний смисл. Це, з одного боку свято свободи, націєтворення, а, з іншого, як зворотна сторона медалі, розуміння того, як ця революція буде надалі використана нечесними політиками. Про цей другий бік революції та період по ній О. Забужко сказала: “Була революція. Був народ. Були жертви. Були герої. А лишилися – тільки політики з по-ексгібіціоністському виваленими нам перед очі брудами своєї політичної кухні” [4, с. 5]. Проте це вже стосується другої частини назви твору “Віхола лохів”. Перша ж містить концепт Свято.

Значення слова “свято” варіюється від відзначення значної події до особливої форми видовищних заходів. За правилами такого феномена людської культури, як гра, вона вивисує людину понад матеріальним світом. Це можемо спостерігати в діях Майдану, який працював як єдиний організм, що був спрямований на захист народної свободи. Тут варто наголосити на способі організації гри, традиційної для українців, що має назву толоки. На толоку збирались для обговорення важливих справ, виконання спільної роботи, свята. Майдан перебирає ці основні риси толоки як організації людей, об’єднаних спільним бажанням, спільною метою. Його природа і чинники дії мають бути вивчені українськими політтехнологами. Першу спробу осмислення здійснено в ряді книжок про події Помаранчевої революції, і, зокрема, в художньому романі С. Бондаренка “ОТ Я ВСЯ – Я СВЯТО, або Віхола лохів”. Письменник вказує на єдність образу Майдану-толоки: “Попри спротив губернаторів (чи шикель-грубер-нараторів) та облміліцій, звідусіль проривались до Києва автобуси з людьми. А ще виникали свої живі майдани в інших містах – толоки Свободи. Люди переставали бути ловкокволими” [1, с. 110]. Спроба будувати власну долю постає як народне свято пробудження національної самосвідомості.

Майдан є втіленням консолідації духу народу, проте він не стає у свідомості українців цим символом: “Взяття Бастилії, яке мудрі французи перетворили на величний символ-свято, насправді майже не було. На той час там перебувало тридцять з лишком в’язнів, для штурму вистачило кількох драбин, зірвали кілька замків, опору ніхто не чинив, бо Бастилії практично ніхто не охороняв. Але нині це символ Свободи, велике щорічне свято, і не лише для французів – для всієї Європи. А в нас Майдан реально був набагато величніший та, на жаль, не став символом Свободи-Відродження. Хоча я впевнений, його велич з часом зростатиме, Майдан іще дасть своє покоління” [6]. Такий оптимістичний висновок робить письменник, адже Майдан стає одним із виявів життєспроможності свободи в Україні, здатності сприймати себе і світ у русі. Осмислення Помаранчевої революції є необхідним, зазначає О. Забужко. Потребу бути розтлумаченим, почутим і прислухатись до іншого Г.-Г. Гадамер окреслює в праці “Різноманітність мов і розуміння світу” як розширення горизонту: “Коли хтось слухає іншого, він завжди слухає того, хто має власний горизонт. Це спілкування між “я” і “ти” – той самий процес відбувається між народами, культурними спільнотами, релігійними громадами” [2, с. 172]. Чим загрожує відсутність вербалізації теми Помаранчевої революції, вказує О. Забужко: “Історія ж, котра не стає культурою – оповіддю, текстом, задокументованою людською “сторі” про гнів і страждання, любов і віру, – завжди приречена залишатись всього тільки відкритою зоною для політичних спекуляцій” [4, с. 8]. Це підтверджує думку про те, що кожний витвір мистецтва, кожен текст постає з потреби отримати нові відповіді від осмислення події, факту, явища, що стали предметом мистецького розгляду. Перегук думок авторів говорить про інтертекстуальну перспективу помаранчевого дискурсу в культурному контексті доби.

Про роман як крок до підвищення свідомості українців говорить С. Бондаренко. Цій справі має сприяти осмислення історії недалекої та історії України, що має отримати альтернативну трактовку, котра має висвітлити маловідомі епізоди, витягти на поверхню ігноровані факти. Це, перш за все, стосується самоусвідомлення себе у світі, як вважає С. Бондаренко: “...що прямим предтечею знаменитого французького екзистенціалізму, та й усього світового, можна вважати Григорія Сковороду. Адже через головних ідеологів цієї найпопулярнішої літературно-філософської течії минулого століття – “французьких киян” Миколу Бердяєва та Льва Шестова – ідеї Григорія Савича не просто “перекочували” через століття у твори екзистенціалістів, а, мабуть-таки, Камю з Кафкою і Сартром ідейно вміщуються в

нашому Сковороді. Отже, тримайся, Європо, і дякуй, що не лише від монголо-татар тебе врятували, а подарували тобі серед твоїх “сутінків богів” іще й витoki найславетнішої течії. Та Україна, на жаль, майже нічого про себе не знає в масі своїй, аби її шлях був точнішим й ефективнішим” [3]. Більше того, оцінки досвіду України “збоку” й на сьогодні залишаються оптимістичними. Російський дисидент-шістдесятник С. Ковальов так прокоментував український досвід в інтерв’ю на Радіо “Свобода” (від 8 лютого 2012 р.): “У Росії був зірковий час, на початку 90-х був спалах надії. Але він, на жаль, минув безслідно. І в Україні був зірковий час. Значно пізніше, але значно більш обнадійливий і більш свідомий. Я маю на увазі Помаранчеву революцію. Цей спалах залишив по собі сліди, чого не було в Росії. Я б сказав, що у вас більше надії, ніж у нас. Вам легше подолати повернення у бруд та кров нашої спільної радянської історії” [7]. Україна має серйозний політичний потенціал, це засвідчив досвід Помаранчевої революції.

Усі ці названі елементи задуму твору вкладаються в поняття концепту Свято. Ще один символ прочитується в першій частині назви роману, що продовжує ряд, окреслений нами: Майдан Свободи – Жива історія – Відродження України. Останній елемент пов’язаний із жіночим образом втіленням України – “ОТ Я ВСЯ – Я СВЯТО”. Цей образ використано й у оформленні книжки: жінка-заступниця із піднятими вгору руками, символ Берегині, що втілює Україну, є символом життя, світла, мудрості, заступництва. Україна осяяна світлом заступництва вищої сили, що має дарувати духовне порозуміння й очищення. Своїми крилами-руками Берегиня охопила світочів української нації, тих, хто наближав Свято української свободи.

Інша частина назви роману – паліндром “Віхола лохів” – розкриває наслідки Майдану, що потрапивши в руки політиків, перетворюється зі Свята Свободи на Віхола лохів. Народ із “колективного індивіда, наділеного власною волею”, як слушно зазначила О. Забужко, перетворюється на масу, яку вводять в оману і безцеремонно використовують. Уже в назві автор заковує подвійність символу Майдану і простежує, як Свято свободи замінюється Віхолою лохів. Віра людей, що Майдан може змінити не лише народ, але й відкрити шлях конструктивним лідерам, виявилась марною.

На тлі подій Свята свободи розвивається й любовна лінія роману, зародження почуття кохання між Тео і Мариною, вона тісно переплетена із життям Майдану. Письменник не лише показує, що саме відбувається в епіцентрі, але й розкриває події, що певним чином сприяють розвитку цієї лінії, зокрема, це зустрічі Тео на кладовищі, куди головний герой йде із Мариною, щоб покласти квіти на могилу М. Вінграновського. Там вони зустрічають Бороду і Доцька, давніх знайомих, які не прижились у світі брехні й злочинного недбалства. Алегоричний образ одного з політиків подається в паліндромі: “На морі роман, / На Лорі – Ролан, / На Тані – Натан, / На Вові – Вован, / А на Віті – ванна / І ті!..” [1, с. 85].

Замкнене коло залежностей, за якими будується український політиком, імітує Біблійну історію спадкоємності поколінь. Образ ванни трактує один з персонажів Теофіл: “Боюсь, відмитися у ванні доведеться всім... І довго” [1, с. 85]. Необхідність духовного очищення й очищення українського політичного олімпу засвідчує вірш. Критична оцінка В. Ющенко як одного з лідерів Помаранчевого Майдану також спрямована на прозоре осмислення ситуації й мети Майдану. Політик отримав підтримку і статус борця, бо був гнаний владою. Подається об’єктивна оцінка тих політиків, що очолили майдан. Проте Тео звертає увагу саме на великий потенціал народу, що зміг здійснити це Свято Свободи: “А головне, за стільки років у народу – свято! Що б не було, нині народ перевершив усіх політиків, разом узятих, і навіть самого себе!” [1, с. 89]. Оптимістичний пафос формує позитивний настрій, яким надихається читач. І надалі в розмові оптимістична перспектива відкривається, коли Доцьк розповідає про студентів та аспірантів, які приходять до нього на цвинтар, обговорюють творчість українських і світових поетів, філософів, прозаїків, на що Тео зауважує: “Отже, справжня література переселилася на кладовище” [1, с. 90]. У творі розставлено чіткі акценти: ті, хто очолив Майдан, є полсою, а справжні достойники перебувають в духовній еміграції, навіть знаходячись на території України.

У паліндромах здійснюється оцінка дійових осіб Помаранчевої революції: політиків (С. Кивалов, Ю. Тимошенко, В. Ющенко, В. Янукович та ін.), політичних сил (“Пора”), засобів масової інформації, звичайних людей, які у творах подані як певні типи. Зустрічаються також образи світочів-поетів, як сучасних, так й історичних осіб. Наприклад, жінка-охоронниця зброї з’являється в образі Лесі Українки, яка також втілює символічний образ Свободи. Письменник використовує паралель Слова-зброї та Досвітніх вогнів. Символами свободи в Україні періоду революції стали помаранчі, валянки. Останній відлунує в образах танців, свята.

Письменник поєднує основні концепти твору “майдан”, “танець”, “арка України”, що об’єднані мотивом роду, нації, котрі розташовані в певному часопросторі. Місцем тут постає Київ, а сучасність поєднується із часовим зв’язком поколінь. Часопросторові візії України письменник продовжує, художньо відтворюючи концепт степу в одному з паліндромів.

Образ Майдану постає в порівнянні із образом-символом ями – простору, обмеженого з усіх боків, що в переносному значенні може бути потрактованим як простір несвободи.

ЛІТЕРАТУРА

1. Бондаренко С. ОТ Я ВСЯ – Я СВЯТО, або Віхола лохів / С. Бондаренко. – К. : Ярославів Вал, 2010. – 200 с.
2. Гадамер Г.-Г. Герменевтика і поетика / Г.-Г. Гадамер. – К. : Юніверс, 2001. – 288 с.
3. Грицай М. Давня українська література / М. Грицай, В. Микитась, Ф Шолом. – К. : Вища школа, 1989. – 414 с.
4. Забужко О. Let my people go: 15 текстів про українську революцію / О. Забужко. – К. : Факт, 2006. – 232 с.
5. Квіт С. Основи герменевтики / С. Квіт. – К. : ВД “Кисво-Могилянська академія”, 2003. – 192 с.
6. Бондаренко С. “Вдаримо цінністю по ницості” [Електронний ресурс] / С. Бондаренко. – Режим доступу : <http://literator.in.ua/modules/library/article.php?articleid=18>
7. Ковальов С. “Заздрю вашому досвіду безкровних революцій” [Електронний ресурс] / С. Ковальов. – Режим доступу : <http://www.radiosvoboda.org/content/article/24277519.html>

УДК 161.2-2

ЗАКОНИ Й ЗАКОНОМІРНОСТІ ІСТОРИЧНОГО ПОСТУПУ СУСПІЛЬСТВА І ЛЮДИНИ В ЛІТЕРАТУРІ

Козлов А. В., д. філол. н., професор

Криворізький педагогічний інститут ДВНЗ “Криворізький національний університет”

Стаття присвячена дослідженню закономірностей поступу суспільства і людини у творах української літератури. Автор спробував обґрунтувати сутність історичних закономірностей, визначив, як у творах літератури, тобто в “найфілософічнішому” виді мистецтва, втілюються історичні закономірності в конкретних художніх моделях та художніх образах історичних осіб, спільнот, явищ і процесів – як саме там відтворюються названі закономірності, цикли й типові характери, явища та процеси.

Ключові слова: закономірності, закони.

Kozlov A. V. ЗАКОНЫ И ЗАКОНОМЕРНОСТИ ИСТОРИЧЕСКОГО РАЗВИТИЯ ОБЩЕСТВА И ЧЕЛОВЕКА В ЛИТЕРАТУРЕ / Криворожский педагогический институт ГВУЗ “Криворожский национальный университет”, Украина.

Статья посвящена исследованию закономерностей развития общества и человека в произведениях украинской литературы. Автор осуществил попытку обоснования сущности исторических закономерностей, определил, как в произведениях литературы воплощаются исторические закономерности в конкретных моделях и художественных образах исторических личностей, процессов и явлений – как именно там отражаются указанные закономерности, циклы и типы характеров, явлений и процессов.

Ключевые слова: закономерности, законы.

Kozlov A. V. LOW AND REGULAR HISTORICAL DEVELOPMENT SOCIETY AND MAN IN THE LITERATURE / Krivorozgian Pedagogical Institute SHEI “Krivorozgian National University”, Ukraine.

The article is devoted Low and regular historical development society and man in the literature. Author to ground regular in the work literature.

Key words: Low, regular.

Люди нерідко просто пишуться тим, що вони живуть і діють відповідно до законів суспільного співіснування та існування в природі (тобто в гармонії з нею) і навіть у системі громадських прав та обов'язків, у сфері регламентацій соціально-побутових стосунків. Та й сучасна держава тоді вважається чи не “найкращою”, якщо її (хоча б умовно) можна назвати “правовою”. Та коли враховувати ще й культуру (перш за все як систему природно-генетичних та суспільних потреб людей і, регламентацій – від правил етикету до принципів та категорій етики й естетики, тобто самих процесів реалізації будь-яких регламентацій, а не тільки як систему матеріально втілених практично-художніх цінностей та критеріїв їхніх визначень), то теза про те, що до історії людства взагалі можна й необхідно осмислено віднести передовсім лише те, що було, є й буде на планеті неминучим (закономірним), циклічно (еволюційно, а не механічно) повторюваним і для кожного циклу типовим. А все останнє (наскільки б реальним воно не було і якими б способами не фіксувалося) може й повинно розглядатися скоріш як